

*Данијела Лакић**

Филозофски факултет, Универзитет у Источном Сарајеву

МАЊКАВОСТ ЛИБЕРАЛНОГ НАЦИОНАЛИЗМА КАО УСЛОВА ПОЗИТИВНОГ МИРА НА БАЛКАНУ

Сажетак

Предмет рада је либерални национализам као једина прихватљива форма национализма за Балкан, која је наметнута и дозвољена од стране тзв. великих сила (ЕУ и САД) након краја Хладног рата за овај, са политичког и етничког аспекта, нестабилан регион. Либерални национализам је саставни дио либералне изградње мира, доминантне матрице на глобалном нивоу, те је одређен као једна од њених стратегија за изградњу и одржање позитивног мира, услова нормалног функционисања и пута балканских земаља ка Европској унији. У раду се, прво, објашњава појам позитивног мира и даје преглед стања у нашем региону, региону западног Балкана, затим се указује на централне идеје либерализма и национализма као темеље либералног национализма, чије се одлике наводе након тога. Фокус рада је на анализи недостатака либералног национализма јер политичке и етничке кризе у балканским земљама у посљедњој деценији указују да у наметнутим основама мира у овим друштвима „нешто није у реду”. Као најочљивија мањкавост примјене либералног национализма на Балкану идентификовано је фаворизовање политичког модела нације, који је у супротности са историјом и специфичностима балканских народа (то је резултирало пројектима попут изградње тзв. босанске и црногорске нације,

* Имејл адреса: danijela.lakic@ffuis.edu.ba

што је продубило етничко-идентитетске конфликте као основу политичких криза које угрожавају функционалност ових држава).

Кључне ријечи: либерални национализам, нација, позитивни мир, Балкан

УВОД

Полазећи од тзв. минималистичког одређења мира разликујемо: негативни, који представља одсуство директног, физичког насиља, и позитивни мир, који значи одсуство, не само физичког, већ и структурног и културног насиља (Galtung 2009). Овако дефинисан позитивни мир тешко је постићи, то се чини као утопистичка визија. Зато се као највиша могућа реализација позитивног мира уводи појам „самоодрживог мира” који обухвата стварање материјалних, институционалних, културолошких и људских претпоставки које омогућавају одржање мира у кризним или ситуацијама избијања сукоба (Džuverović 2021, 44, 51). Према Извјештају о позитивном миру за 2024. годину, од балканских земаља најбоље стање односно највиши индекс позитивног мира има Хрватска, која се налази се на 34. мјесту од 163 земље колико је обухваћено анализом у коју је укључено и самопроглашено Косово које заузима 45. мјесто. Затим слиједе Црна Гора на 48. и Албанија на 52. мјесту, Сјеверна Македонија на 45. позицији, Србија заузима 59. мјесто, а најлошије је рангирана Босна и Херцеговина која је на 72. мјесту. Прва на свјетском нивоу по стању позитивног мира је Финска, Русија је на 93. мјесту, а на посљедњем је Јужни Судан (Positive Peace Report 2024, 10). Приликом мјерења позитивног мира (eng. Positive Peace index), који се дефинише као „укупност ставова, институција и структура које стварају и одржавају мирна друштва”, узимају се у обзир сљедећи фактори тзв. стубови мира: низак ниво корупције, оптимално привредно окружење, функционалност власти, прихватање права других, равноправност у подјели ресурса, слободан проток информација, добри односи са сусједима и висок ниво људског капитала (Positive Peace Report 2024, 6, 9).

Након завршетка Хладног рата промијенила се и природа доминантних сукоба у међународним односима, те умјесто међудржавних долази до неочекиваног пораста броја оружаних сукоба

унутар држава (грађански ратови, „дубоко укоријењени сукоби”, „друштвени сукоби дугог трајања”) који, углавном, имају етничку основу (Džuverović 2021, 36, 83). Умјесто универзализације либерализма, глобализација је пробудила национализам. То се десило на Балкану, гдје је након распада СФРЈ избио најкрвавији грађански рат на европском тлу од Другог свјетског рата, био је то и први рат у европској историји који је континент дочекао уједињен, у увјерењу да је вријеме ратова прошло и да је у Фукујамином духу „крај историје на домаку” (Antić i Kesmanović 2016, 324).

Након окончања сукоба, у складу са либералним концептом изградње мира, који је постао примарни образац на глобалном нивоу, утврђени су механизми функционисања мира за Балкан који су укључивали и одређену врсту национализма која ће бити „толерисана” у овом региону, гдје су етничка превирања сходно етничко-религиозној мјешавини становништва саставни дио историјске генезе. Као могуће стратегије за постизање друштвене интеграције дубоко подијељених друштава, посебно по етничком или вјерском идентитету попут балканског, односно као начини за помирење културног плурализма и друштвеног јединства најчешће се издвајају: либерални процедурализам, либерални национализам и уставни национализам као његова варијанта, либерални мултикултурализам, нови републиканизам и уставни патриотизам (Vujačić 2018, 134). Дискурс либералног национализма се предлаже као један од најрелевантнијих одговора на кризу неолибералног концепта и све њене посљедице у коју сврставамо и идентитетске кризе етничког типа, посебно на Балкану, зато што покушава да пружи одговор на проблеме свијета у коме је процес мондијализације довео до јачања етничке свијести као одговора на тенденцију културне хегемоније према западној матрици (Matić i Stojadinović 2010, 187, 197).

ИДЕОЛОШКЕ ОСНОВЕ И ОДЛИКЕ ЛИБЕРАЛНОГ НАЦИОНАЛИЗМА

Настанак либералног национализма и његове карактеристике производ су паралелног развоја и одређених преклапања либерализма и национализма у европској историји. Познавање њихових основа нужно је за анализу одрживости либералног национализма као предуслова мира у земљама Источне Европе будући да то није његово природно идеолошко станиште.

Према преовлађујућем модернистичком тумачењу, национализам (као и нација) је политички феномен модерног, индустријског доба. Термин „национализам” први пут је употријебљен у току Француске буржоаске револуције када је и званично рођена идеја национализма, и већ је 1848. године био главни састојак револуција које су преплавиле Европу (Hejvud 2005, 162): „Национализам је систем идеја, доктрина, слика свијета која служи стварању, мобилизацији и интеграцији веће солидарне заједнице (зване нација), али прије свега легитимацији нововремене политичке владавине. Стога национална држава са, по могућству, хомогеном нацијом постаје кардинални проблем национализма” (Veler 2002, 15). Према Ернесту Гелнеру (*Ernest Gellner*), национализам је, првенствено, политичко начело које тврди да политичка и национална јединица требају бити истовјетне, теорија политичке легитимности која захтијева да етничке границе не пресијецају политичке (Gellner 1998, 21). Специфичност национализма је и у томе што је то јединствена појава Запада. Антрополошка константа човјека као бића је осјећање припадности, лојалности, а национализам је представљао нови вид лојалности који се јавља у модерно доба. Он настаје као одговор на структуралне кризе раних модерних европских западних друштава кроз револуције које су указивале на кризу и делегитимацију старог поретка (Veler 2002, 21).

Основно вјеровање национализма је да је нација основни принцип политичке организације. Као централне идејне постулате национализма можемо издвојити: прво, сматра се да је човјечанство природно подијељено на посебне културне или етничке скупине, од којих свака има властити историјски континуитет, традицију, језик. Такве се групе валоризују или сматрају важнима. Друго, идеја независних валоризованих група везује се уз снажан осјећај идентитета, свака нација се изражава првим лицем множине тј. „ми исказима“. Треће, нација се везује и идентификује са одређеном територијом, која има утврђене границе, домовином (*Heimat*). Четврто, нација је суверена над било којом другом скупином, она је темељ легитимности и лојалности. Пето, људи се морају идентификовати са својом националном културом да би имали смислену егзистенцију. Слобода и било која друга вриједност имају смисла само у том културном контексту. Шесто, нације морају бити самоодређујуће (*Vincent 2006, 205-206*). Антони Смит (*Anthony Smith*) национализам дефинише као политичку идеологију у чијем средишту се налази културна доктрина (Smit 1998, 120).

Данас либералне вриједности прожимају, тачније владају, економским, политичким и културним животом савременог друштва, оне су просто постале саставни дио живота свакога од нас. Али, либерализам је примарно „идеологија индустријализованог Запада” (Heјvud 2005, 28). Са политичког аспекта, либерализам је био прва модерна идеологија, настао као израз интереса и погледа на свијет новог грађанског слоја носилаца економског надметања, трговине, индустријске револуције у Енглеској, САД и континенталној Европи, а у Француској и политичке и социјалне револуције. Као основне поставке либерализма издвојили су се: идеја слободе; индивидуализам, тј. примат индивидуе на различитим колективитетима, па и над државом на основу концепције о човјековим основним природним правима и слободама; ослањање на науку, емпирију и искуство као основ сазнања, умјесто на спекулације; првенство економије у односу на политику; институционализација и конституционализација политичких односа, владавина закона и подјела власти, све у циљу да се ограничи свака власт и онемогући њена концентрација било у нечије руке или у неко тијело, тако да би се избјегао политички апсолутизам (Stanovčić 2006, 656).

Либерални национализам се у историји политичке мисли означава као први, најстарији облик национализма (Heјvud 2005, 178; Hobsbawm 1993, 30). Основа која је одредила његове карактеристике је однос либерализма и национализма. Још су „петнаести и шеснаести век са стварањем капитализма донели и стварање националних држава у облику апсолутних монархија” (Lukić 1995, 272), те је на тај начин настала веза између либерализма и национализма. Капиталистичко доба постепено ће од државе тражити нове функције која она није могла обављати без унутрашње надоградње, тачније без културолошке основе коју ће јој дати нација и учинити је истинском заједницом. Од Француске буржоаске револуције нација се поставила као основни носилац и конститутивни чинилац државе, од тада се либерализам и национализам паралелно развијају. Деветнаести вијек дао је „полет националним покретима и тада је национализам уобличен као политичка идеологија” (Stanovčić 2006, 661), а са друге стране „у многим погледима то је био вијек либерализма” (Heјvud 2005, 26). Зачетак либералног национализма је у изворном европском либерализму, који је појединца нераскидиво повезивао са јаком националном државом као чуварем индивидуалне слободе унутар шире заједнице. Средином

деветнаестог вијека долази и до помирења онога што би се могло окарактерисати као изразити национализам и класични либерализам, фокус политичке мисли ставља се на везу између индивидуалних слобода, националне независности и представничке власти, посебно то чине Ђузепе Мацини (*Giuseppe Mazzini*) и Џејмс Стјуарт Мил (*James Stuart Mill*). Мацини се залагао за италијанско уједињење и независност уз поштовање личних права и постојање републиканског облика владавине. Мил је пружао подршку покретима независности у Италији, Мађарској и Пољској истичући да се слободне институције могу одржати само у националној заједници која посједује јединствено јавно мњење и непрестано врши надзор на радом владе (Matić i Stojadinović 2010, 189-192).

Ерик Хобсбаум (*Eric Hobsbawm*), истражујући национализам од његовог настанка, при чему наглашава да је то период Француске буржоаске револуције, па до краја двадесетог вијека, када су владале прогнозе да је доба национализма завршено, његову прву иницијалну фазу означава као „либерални национализам” и поставља питање „да ли је историјска случајност да се класична ера либерализма и слободне трговине подудара са добом изградње нација” (Hobsbawm 1993, 30)? Либерални национализам, с обзиром да је једна од посљедица Француске револуције, репрезентује неке од њених основних вриједности, првенствено идеју народног суверенитета која се постепено све више повезивала са либералним постулатима. Тако се сматрало да за нације, као и за појединце, важе идеје слободе и једнакости, те оне посједују нпр. једнако право на самоопредјелјење. Либерални националисти су сматрали да се принцип природне хармоније, равнотеже осим на појединце унутар државе (друштва), може примјењивати и на све нације свијета. Остварење националног самоопредјелјења нација виђено је као средство успостављања мирног и стабилног међународног поретка.

У истраживању природе либералног национализма, два су својеврсна парадокса која морамо имати на уму као полазну основу. Први је онај фундаментални у самој либералној политичкој теорији, а то је чињеница постојања националних држава. Либерални теоретичари користе универзалистичке појмове и вриједности, а оно што се уопште не означава као упитно јесте да то све важи искључиво унутар државе-нације. Тако је у основи либерализма нација-држава, те се ту ради о нераскидивој вези либерализма и национализма, они су уткани једно у друго од настанка модерних европских

држава. Други парадокс либерализма је неутралност либералне државе. Основни задатак државе, као политичке институције, је да штити интересе одређене групе људи тј. својих чланова, грађана. Ако изузмемо онај општи либерални постулат о неутралности државе који се односи на грађански сегмент у коме су сви једнаки пред законом, постоји мноштво области у којима држава не може бити неутрална и у којима мора афирмисати одређену културу и одређени систем вриједности (Ђурковић 2002, 6, 11). Либерализам и национализам су се истовремено рађали и уздизали, постепено су тенденције унутар либерализма и тумачења национализма водили ка заједничком именитељу који се означава као либерални национализам и „који би заправо и представљао најреалнији опис западних либералних демократија, а што је истовремено и нормативни оквир за земље које се ка томе крећу” (Ђурковић 2002, 13).

Либерални национализам представља синтезу заједничких постулата либерализма и национализма. Јаел Тамир (*Yael Tamir*) полази од тога да су то модерни покрети којима је, као прво, заједничко схватање да су слободна, рационална и аутономна људска бића способна да носе одговорност за управљање сопственим животима, а као друго, заједничка им је вјера у људску способност да оствари самоуправљање, самоизражавање и сопствени развој. Либерални национализам покушава да обједини оно што је суштинско за обје традиције мишљења, узимајући од либерализма, првенствено, приврженост личној аутономији и индивидуалним правима, а од национализма вредновање чланства у људској заједници уопште, а посебно у националној заједници (Tamir 2002, 70, 93). По својој природи либерални национализам је полицентричан јер почива на претпоставци да постоји једна (универзална) цивилизација, али са много нација. Свака национална борба се тумачи као преобликовање партикуларности одређене нације, али то истовремено одражава и њену тежњу да се придружи међународној породици нација једнаког положаја да би се пронашао одговарајући идентитет и своје мјесто (Tamir 2002, 163).

Као основе претпоставке на којима се заснива концепт либералног национализма можемо издвојити: прво, предуслов за потпуну примјену либералних начела је остваривање највишег степен аутономије појединца, то значи да сви грађани имају осјећај једнакости; друга претпоставка је дух грађанства, који значи повезивање демократије и националности. Грађанство је неопходан елемент да

би постојала активна изградња демократског поретка, претпоставља висок ниво политичке културе, свијест и спремност грађана да учествују у јавним пословима, укључује и толеранцију, могућност слободе изражавања у свим облицима. Трећа претпоставка је „социјална правда“, која је као један од постулата либералне државе благостања заснована на идеји друштвеног уговора, што значи да се подразумијева прећутна сагласност свих појединаца да би се свима осигурао одређени ниво заштите, одрицање своје добробити и у корист других што захтијева и висок ниво заједништва у друштву или бар свијест о томе (Matić i Stojadinović 2010, 193-195).

МАЊКАВОСТ ЛИБЕРАЛНОГ НАЦИОНАЛИЗМА НА БАЛКАНУ

Либерални национализам примијењен је као један од начина изградње и одржања мира на Балкану након грађанског рата узрокованог распадом бивше СФРЈ. Данас је општа оцјена да на Балкану влада стање мира, што и јесте највеће достигнуће ако имамо на уму живот човјека и слободу као круцијалне вриједности које треба сачувати. Међутим, то није стање самоодрживог мира који карактерише друштва чије структуре и општи ниво функционисања могу да се носе са политичким кризама и конфликтима свих врста. Иако се према Глобалном индексу мира за 2023. годину регион Балкана нигдје у извјештају не сврстава у конфликтне регије или регионе са општим порастом насиља, а Црна Гора се чак издваја као земља која је на Старом континенту постигла највећи напредак у миру (Global Peace Index 2023, 8), у реалности су ово дубоко подијељена друштва. Слично је стање и у Босни и Херцеговини, ако је анализирамо сходно Дејтонском споразуму као државу са два ентитета, политичка нефункционалност и стање етничке напетости су њена свакидашњица. Сјеверна Македонија се суочава са кризама политичко-идентитетског типа, Србији је отет дио територије на коме се настоји елиминисати српски живаљ, а паралелно са тим одвија се и процес уништавања културолошке основе трагова о настанку и постојању српске нације на Косову и Метохији.

На Балкану имамо, у ствари, стање привидног мира праћено сталним етничким конфликтима, од којих су најактуелнији они идентитетског типа, на шта нам посебно указују два специфична случаја: процес изградње тзв. босанске нације и питање ко то

чини црногорску нацију? Уопштено, оно што је заједничко за све земље овог региона је етничка и религиозна различитост, која се подводи под културолошки плурализам, који се према правилима либералне изградње мира мора усагласити са представничком демократијом, тржишном економијом и питањима заштите људских права. Либерални национализам био је одговарајући оквир за то сходно обрасцу који је владао у западном свијету. Он, углавном, подразумеива и грађански концепт нације, који се на Балкану показао неодговарајућим.

У политичко-правној теорији не постоји јединствен став у погледу фактора на основу којих се дефинише појам „нација”, тако да модерно схватање нације садржи мјешавину објективних и субјективних елемената. Из тога су настали и различити концепти нације које можемо подвести под два основна модела: концепт нације као културолошке заједнице, то је етнички модел; и концепт нације као политичке заједнице, то је грађански модел, назива се још и западни или либерални модел.

Нације у етничком смислу су заједнице људи које одређује заједничка историја и поријекло, језик и култура, често и заједничка религија. Ова својства чине тзв. објективну компоненту појма нације. Њену суштину чини субјективна компонента, која се огледа у томе да су људи чланови нације као заједнице када сами у то вјерују, и та компонента, спонтано настаје из националне културе, историје симболичко-културних елемената. Нација у политичком смислу је група људи која своје циљеве, вриједности и дјелатност артикулише преко одређених политичких институција на одређеној територији, у овом значењу нација се схвата као политичка заједница (Stupar 2014, 27-29). Хејвуд наглашава да је концепт нације као културне заједнице, који ставља нагласак на значај етничких веза и привржености, посебно био уочљив у Њемачкој касног 18. вијека, то је било оличено у идеји „Volkgeist” (дух народа, органски идентитет народа који се изражава у култури, а нарочито у језику). Нације су овдје схваћене као природне, органске творевине које постоје од давнина (Hejvud 2004, 207). Супротно томе, становиште да су нације у основи политичке творевине у први план ставља грађанску лојалност и политичку припадност, а не културни идентитет. Нација је група људи који су повезани првенствено заједничким држављанством, без обзира на њихову културну или етничку припадност (Hejvud 2004, 210). Ова два модела нације означавају

се и као „западни” и „источни” модел. Законска и политичка права су оно што је неодојиво од западног тј. грађанско-територијалног модела нације. Други, источни модел је етничко-генеалогско схватање нације. Његово кључно обиљежје је наглашавање заједнице рођења и родне културе, истиче значај „лозе” и историје породичног поријекла. Ту улогу права из западног модела заузимају језик и обичаји (Smit 1998, 23-28).

Данас је у европском друштву политичко-грађански облик нације готово подразумијевајућа константа. Тамир истиче да су, у ствари, модерне националне државе покушавале да замагле чињеницу да су састављене од различитих националних група тако што су наметале либерално-демократску дефиницију нације, према којој су сви они који насељавају одређену територију и живе под влашћу једне владе припадници исте нације. Али, модерна историја непрестано је побијала и побија тврдњу да су држављанство и припадништво нацији једна те иста ствар (Tamić 2002, 232).

У вези са преовлађујућим моделом нације на Балкану, његов етнички и религиозни састав, историја његових народа која је углавном била борба за слободу и уједињење јер су махом били под страном, окупаторском влашћу (током 19. вијека аустроугарском или отоманском), утицала је да културни модел нације буде изворна одлика већине народа у овом региону. Оно што је специфичност балканског поимања јесте да се ослања на њемачку традицију националитета, који је по својим обиљежјима партикуларистичка, искључива и неполитичка (није везана са апстрактном идејом грађанства, као француска, већ слиједи процес етатизирања нације). По узору на њемачко поимање нације, идејно обиљежје националитета на Балкану обликовано је формама етнокултурног уједињавања. Ово је утицало и на политичке особености балканског друштва, ту је национализам успостављен као најснажнија и најекспанзивнија сила овога региона. Тачније, балканске државе/друштва не познају ону врсту идентитета између нације и државе коју познају класичне европске државе, што је и резултирало тиме да у овом региону просветитељски универзализам и либерализам никада нису имали нити су добили улогу коју су имали у старим националним државама Западне Европе (Stanković Pejnović 2010, 130).

Разне врсте политичких криза су константно обиљежје друштва новонасталих балканских држава након распада бивше Југославије, с тим што је примјена политичког модела нације најнегативније

ефекте имала у Босни и Херцеговини и Црној Гори јер су тамо идентитетски конфликти, тачније изградња тзв. босанске нације иза чега стоји пројекат унитарне Босне и Херцеговине, те изградња црногорске нације уз елиминисање њене српске основе, најоучљивији и готово основни узрок нефункционалности тих друштава.

Данас се Црна Гора оцјењује као изразито подијељено друштво, а случај такозване црногорске нације је примјер процеса вештачке изградње једне нове нације. Након раздвајања са Србијом, владајућа црногорска политичка елита радила је, прво, на умањењу, а затим на потпуној негацији српске основе идентитета црногорског народа и припадања Српској православној цркви, што је узроковало дубоку подијељеност друштва. Идеја о конструкцији црногорске нације саставни је дио вишедеценијског процеса којим је Црна Гора од друге српске државе претворена у изразито антисрпску творевину. Овдје се ради о специфичном процесу „социјалног инжињеринга који је преко образовног и медијског система током неколико генерација успео да у доброј мери избрише историјско сећање једног народа и да на његово место инсталира један потпуно другачији софтвер” (Ђурковић 2010, 7). Испитивање јавног мњења о перцепцији етнонационализма и антифашизма у Црној Гори из 2020. године показало је да постоји широки друштвени консензус о демократији, подршци концепту грађанске државе и добрим међуетничким односима, међутим, анализа показује и дубоку поларизацију друштва (Радовић и Ковачевић 2021, 14, 16). Значајан дио популације тврдо се држи свог историјског традиционалног српског идентитета. На ширем плану ови процеси стварања босанске и црногорске нације дио су пројекта оснивања нових нација и националних држава на Балкану из српске нације као идентитетске основе у циљу њеног разбијања. Тако су „из српског етничког корпуса током 20. века извучени Бошњаци, Срби католици, велики део Македонаца и, коначно, Црногорци као последњи велики идентитетски пројекат из српске основе” (Ђурковић 2010, 8, 33).

У Босни и Херцеговини, у територијалном погледу, Дејтонски споразум успоставио је односе које су жељеле САД и ЕУ (Antić i Kestmanović 2016, 323), а политички систем који је наметнут у Дејтону прихваћен је у форми изнуђеног пристанка. „Босна и Херцеговина данас је подијељено и постконфликтно друштво у којем доминира национални сукоб Бошњака, Срба и Хрвата, који можемо посматрати и као вјерски, јер су ислам, православље и католичанство били

најважнији фактори у обликовању идентитета поменутих нација и најснажнија баријера у њиховом помирењу” (Simović 2019, 11).

Дејтонским мировним споразумом за Босну и Херцеговину била су утврђена два циља: зауставити војне сукобе и успоставити трајни мир, те обновити државу као одрживу демократску политичку заједницу. Први циљ привидно је остварен, а умјесто другог циља настала је сегментирана, односно подијељена држава под протекторатом страних сила. Национализација државе, која се сматра типичном за већину новонасталих држава након слома комунизма, у Босни и Херцеговини се огледа као „бошњакизација Босне” јер су Бошњаци присвојили статус главне нације у Босни и Херцеговини и приказују се као једини чувари босанске државности, а првенствено зато што им је то једина домовина коју имају за разлику од Хрвата и Срба. Савремена босанска држава види се као реинкарнација бошњаштва, а ислам се потенцира као основни духовни супстрат те државе (Kasapović 2005, 4-7). Циљ је стварање босанске нације коју наводно чине сви грађани Босне и Херцеговине, али уз идеју да се та босанска нација заснива на бошњачко-исламској основи уз потпуно негирање српске и хрватске историјске улоге. Све ово је посљедица покушаја реализације политичког модела нове вјештачке нације, на територији и у облику чија то није природна историјска посљедица. Постулати Дејтонског мира су тако потпуно погрешно реализовани.

Већ смо истакли да је либерални национализам један од начина за трансформацију конфликтних, подијељених друштава у самоодржива мирна друштва, те је зато кориштен и на Балкану, а један од његових механизма је консоцијативна демократија. У политичкој пракси и теорији о избору институционалног дизајна за постаутократска и постконфликтна друштва као рјешење се, углавном, препоручује примјена консоцијативизма тј. демократије с подијељеном влашћу (Kasapović 2005, 10), која се оцјењује као изузетно добар механизам управљања конфликтима, добра форма за неутралисање радикалних сукоба и њихово одржавање у демократским механизмима политичког сучељавања (Simović 2019, 172). На Балкану је ово рјешење примијењено у Босни и Херцеговини, по узору на Швајцарску и Белгију. Међутим, начин његовог успостављања у Босни и Херцеговини био је и узрок његовог неуспјеха. Пут до остваривања институционализованог консоцијализма у БиХ ишао је иностраним „наметањем одозго” а не „консензусом

одоздо” (Simović 2019, 12), и то наметање укључивало је и политички модел нације, а не етнички. Таква реализација овог рјешења може успјети у земљама Западне Европе, али веома тешко на Балкану који је препознатљив по национално-вјерској основи свих сегмената свог друштва.

ЗАКЉУЧАК

Најоучљивији недостатак, тачније нелогичност, либералног национализма као начина изградње и одржања позитивног мира на Балкану, а евидентно је да постоји јер су политичке кризе и етнички конфликти постали константа у овом региону, је наметање политичко-грађанског концепта нације што је у супротности са основама ове врсте национализма и преовлађујућим обрасцем нације на Балкану. Либерални национализам је саставни дио либералне изградње мира као ширег политичког, правног и економског оквира уређења односа у земљама које су настале након распада бивше СФРЈ, који углавном користи грађански модел нације, зато је та матрица наметнута и на Балкану.

Основни начин рјешавања ове мањкавости је стављање фокуса и повратак на културолошки модел нације, који је, као прво, изворна одлика ове врсте национализма која у складу са његовим поријеклом и карактеристикама, а као друго, културолошко-етничка верзија нације је и доминантан и изворни модел нације на Балкану. Политичко-институционални механизми и рјешења која либерални национализам предлаже за постконфликтна друштва као што је наш регион, попут консоцијативне демократије, јесу прихватљива, али њихова успјешна имплементација и каснија одрживост могућа је само уз уважавање, строго поштовање и придржавање националних специфичности.

Либерални национализам је тзв. супстантивни тип интеграције, што значи интеграција културолошког типа која је заснована на некој културној карактеристици: етносу, вјери, нацији или језику, на основу етничке припадности, тако да заједница идентитет извлачи из културних и етничких карактеристика, односно из неког супстантивног својства, које је немогуће универзализовати (Matić i Stojadinović, 2010, 195; Vujačić 2018, 139). Као такав, либерални национализам се заснива на постојању примордијалног *ethnos-a* (Matić i Stojadinović 2010, 195). У анализи истраживања поријекла

феномена „нације” најстарији приступ управо је примордијалистички, то су сва она схватања о исконском постојању нације, тежња да се она изједначи са самом егзистенцијом човјека. Нације су укоријењене у заједничком културном наслеђу и језику који дуги временски период могу претходити државности или захтјеву за независношћу (Hejvud 2005, 171). То је становиште по коме нације постоје од памтивијека, оне су вјечита категорија, мијењао се само степен њихове свијести и активизма (Smit 1998, 74).

Као главну одлику либералног национализма можемо означити то што уважава и прихвата националне идеје без губљења из вида осталих људских вриједности са којима би оне требало да се усклађују сходно либералним начелима, балансира партикуларност културе са универзалношћу људских права, друштвену и културалну укорјењеност индивидуа заједно са њиховом личном аутономијом. Тако је савремени либерални национализам, у ствари, директни насљедник Хердеровог културног плурализма односно Мацинијевог либералног национализма, то је његова изворна природа (Tamir 2002, 149). Из овога произилази да му је у природи културолошка, а не политичка дефиниција нације.

Политички модел нације посљедица је идеје о неутралној либералној држави, на шта смо већ указали, док културолошка идеја нације претпоставља да држава не може бити потпуно неутрална. Идеја о неопходности потенцирања културолошког концепта позива се на једну ширу парадигму Вила Кимлике (*Will Kymlicka*) да би националну припадност, као посебно важан облик културне припадности, на одређени начин требало уврстити у примарна добра класичне либералне формулације (Kymlicka 1989). Према либералном национализму, у средишту разматрања о праведности су појединац и његова добра, те зато није могуће занемарити културну припадност када су у питању основна права и добра појединца. Теоретичари либералног национализма (Kymlicka, Tamir) у својој теорији често израз „култура” користе као синоним за „нацију”, иако то није општеприхваћен став (Vaccarini 2010, 296).

Ова парадигма полази од тога да је либерална теорија правде заснована на вјеровању у једнакост разних врста и од Ролсове (*John Rawls*) идеје „правде као правичности” чија начела важе за основну структуру друштва (државу, институције) која распоређује одређена примарна добра (то су добра која су нужна за остварење нормалног живота). Ролс истиче да су примарна добра друштвени

услови и средства опште намјене која служе за потпуно остваривање моћи рационалности и за спровођење одређеног схватања добра. То су добра која грађанима требају с обзиром на то да, као разумна бића, посједују моћи рационалности, разложности и способности да буду сарадници друштвене кооперације, то су добра око којих се могу сложити сви грађани. Листа примарних добара: 1. основна права и слободe; 2. слобода кретања и слободан избор занимања на основи различитих могућности; 3. моћи и овлаштења служби, те положаји одговорности; 4. приход и богатство; 5. друштвене основе самопоштовања (Rawls, 2000). Либерални национализам тврди да је национална припадност једно од примарних добара јер представља основу за примарна добра која наглашава класични либерализам, те да је зато обавеза државе да штити националну припадност припадника свих националних група које су аутохтоне у неком подручју (Vaccarini 2008, 157). Кимлика нпр. као централни појам за афирмисање важности националне културе наводи „социјеталну културу” под којом мисли на културу која својим припадницима осигурава друштвени, образовни, вјерски, те економски живот, а обухвата и јавну и приватну сферу (Кумлика 2003, 113). Тамир наглашава да је суштина либералног национализма у томе што је свјестан важности друштвене и културне припадности, чланства у нацији као значајног и конститутивног елемента личног идентитета (Тамир 2002, 94), зато се и наглашава да се у моралној онтологији и пракси либерализма изражавање етничких идентитета може ускладити са традиционалним либералним институцијама (Kasapović 2005, 13). Када се ради о конфликтним, етнички подијелимим источноевропским друштвима, Касаповић, позивајући се на Кимлику, наглашава да је за њих опасно и погубно истрајавање на миту о етнички неутралној држави. Либерални национализам наглашава да је легитимна функција државе заштита и унапређивање националних култура и језика унутар граница државе у којој се одређене националне културе и језици практикују (Kasapović 2005, 14).

Либерални национализам је приступ који претпоставља културолошку дефиницију појма „нација” будући да је култура оно што држи нацију на окупу, онда је постојање нације као посебног друштвеног јединства контингентно и зависно од постојања јавне сфере у којој се изражава та национална култура. Отуда захтјев за јавном сфером у којој се истичу културни аспекти националног

живота чини суштину права на национално самоодређење. Према културалној дефиницији нације, то право се схвата као право нације и њених припадника да очувају своје посебно постојање, потиче из теорије национализма и односи се на културне, а не нужно на политичке захтјеве (Tamir 2002, 60). Демократска, либерална верзија, која дефинише нацију као синонимну са поданицима које живе под истим законима, право самоодређења подводи под право на самоуправљање (self-rule), тумачи га као право индивидуа да учествују у управљању сопственим животима, политичким институцијама и политичком животу сходно демократској теорији либерализма из које потиче (позива се на принципе Универзалне декларације о људским правима (1948), који истичу да свако има право да учествује у управљању својом земљом, директно или преко слободно изабраних представника) (Tamir 2002, 60, 136). Зато је на ширем плану у реализацији либералног национализма долазило до примјене тзв. демократске, либералне верзије нације. Међутим, држава може свим грађанима омогућити да остваре право на самоуправљање, али тиме није нужно створена могућност за припаднике свих нација да остваре своје право на национално самоодређење, што је суштина друштва самоодрживог мира.

И Френсис Фукујама (*Francis Fukuyama*) закључује да је евидентно да је у друштвима као што су Балкан, Блиски исток или Јужна Азија етнички или вјерски идентитет *de facto* битна карактеристика за већину људи, а њихово асимилирање у ширу националну културу крајње је нереално. Консоцијативна демократија је добро функционисала нпр. у Холандији, али се показала као катастрофална у Босни и Херцеговини, Ираку и Либији јер су тамо идентитетске групе и даље заточеници у константној борби. Фукујама истиче да је национални идентитет друштвени конструкт што значи да се може обликовати тако да подржава, а не поткопава либералне вриједности и да широј заједници унесе осјећај заједништва (Fukuyama 2002). Ово само показује да је одређене либералне стратегије интегрисања могуће успјешно реализовати у државама које су већ имале такав темељ (капиталистичко-тржишна привреда и либерални постулати друштва), али у бившим социјалистичким друштвима која немају такву основу и у којима је религиозно-национална разноликост испливала на површину и дефинише све сфере друштва, она се мора не само уградити у институционални оквир, већ у цјелокупном друштвеном дискурсу поставити готово

па као примарна основа. Пракса све више показује да либерална изградња мира мора у себе уградити све актуелније принципе локалне изградње мира која потенцира прихватање традиционалних култура и институција које су аутохтоне за одређено друштво (тако су националне културе историјска одлика нашег региона) јер се показало да аутохтоне одлике могу понудити корективе за пропусте западног модела стварања мира (Mac Ginty 2008, 139).

РЕФЕРЕНЦЕ

- Antić, Čedomir, i Nenad Kecmanović. 2016. *Istorija Republike Srpske*. Beograd: Nedeljnik.
- Baccarini, Elvio. 2008. „Liberalni nacionalizam: argument autonomije”. *Prolegomena* 7 (2): 153-179.
- Baccarini, Elvio. 2010. „Liberalni nacionalizam: argument samopoštovanja”. *Filozofska istraživanja* 30 (1-2): 295-310.
- Džuverović, Nemanja. 2021. *Studije mira: Sukob, mir i razvoj*. Beograd: Fakultet političkih nauka.
- Đurković, Miša. 2002. „Nacionalni identitet i liberalna demokratija”. U *Liberalni nacionalizam*. Jeal Tamir, 5-15. Beograd: Filip Višnjić.
- Đurković, Miša. 2010. „Kako se konstruišu nacije: crnogorski slučaj”. *Sociološki pregled*. 44 (1): 3–36.
- Fukuyama, Francis. 2022. „Liberalizmu je potrebna nacija”. *BUKA Magazin*. 28. april 2022. <https://6yka.com/kolumne/francis-fukuyama-liberalizmu-je-potrebna-nacija>.
- Galtung, Johan. 2009. *Mirnim sredstvima do mira – mir i sukob, razvoj i civilizacija*. Beograd: Jugoistok XXI i Službeni glasnik.
- Gellner, Ernest. 1998. *Nacije i nacionalizam*. Zagreb: Politička kultura.
- Global Peace Index 2023: Measuring Peace in a Complex World*. Sydney: Institute for Economics & Peace. <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2023/06/GPI-2023-Web.pdf>.
- Hejvud, Endru. 2004. *Politika*. Beograd: Clio.
- Hejvud, Endru. 2005. *Političke ideologije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Hobsbawm, Eric J. 1993. *Nacije i nacionalizam*. Zagreb: Novi Liber.
- Kasapović, Mirjana. 2005. *Bosna i Hercegovina: podijeljeno društvo i nestabilna država*. Zagreb: Politička kultura.
- Kymlicka, Will. 1989. *Liberalism, Community and Culture*. Oxford: Clarendon Press.

- Kymlicka, Will. 2003. *Multikulturalno građanstvo: Liberalna teorija manjinskih prava*. Zagreb: Jasenski i Turk.
- Lukić, Radimir D. 1995. *Istorija političkih i pravnih teorija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva i BIGZ.
- Matić, Petar, i Miša Stojadinović. 2010. „Liberalni nacionalizam: u potrazi za izgubljenim identitetom”. *Politička revija* 23 (1): 187-210.
- Mac Ginty, Roger, 2008. “Indigenous Peace-Making Versus the Liberal Peace”. *Cooperation and Conflict* 43 (2): 139-163. DOI:10.1177/0010836708089080
- Papović, Biljana, i Milica Kovačević. 2021. *Rast desničarskog ekstremizma u Crnoj Gori: Građanska država na ispitu*. Podgorica: Centar za demokratsku tranziciju. <https://www.cdtmn.org/analize/rast-desnicarskog-ekstremizma-u-crnoj-gori-gradanska-drzava-na-ispitu/>
- Positive Peace Report 2024: Analysing the factors that build, predict and sustain peace*. Sydney: Institute for Economics & Peace. <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2024/04/PPR-2024-web.pdf>
- Rawls, John. 2000. *Politički liberalizam*. Zagreb: KruZak.
- Simović, Vlade. 2019. *Narod, partije i demokratija u Bosni i Hercegovini*. Banja Luka: Fakultet političkih nauka.
- Smit, Antoni D. 1998. *Nacionalni identitet*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Stanovčić, Vojislav. 2006. *Politička teorija*. Beograd: Službeni glasnik.
- Stanković Pejnović, Vesna. 2010. „Identitet i multikulturalizam nacionalnih država na Balkanu”. *Matica* 9 (43): 127-156. <http://www.maticacrnogorska.me/files/43/05%20vesna%20stankovic%20pejnovic.pdf>
- Stupar, Milorad. 2014. *Filozofija politike*. Beograd: Službeni glasnik.
- Tamir, Jeal, 2002. *Liberalni nacionalizam*. Beograd: Filip Višnjić.
- Veler, Hans-Ulrih. 2002. *Nacionalizam*. Novi Sad: Svetovi.
- Vincent, Andrew. 2006. „Moć i praznina: nacionalistička ideologija u dvadesetom stoljeću”. U *Političke ideologije*, ur. Michael Freeden, 189-218. Zagreb: Algoritam.
- Vujačić, Ilija. 2018. „Društvena integracija i etnokulturna različitost”. U *Globalizam naspram nacionalizma*. ur. Momir Đurović. 2 (146): 133-146. Podgorica: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti. <http://canupub.me/vb8i>

Danijela Lakić**Faculty of Philosophy, University of East Sarajevo***THE DRAWBACK OF LIBERAL NATIONALISM
AS A CONDITION FOR POSITIVE PEACE
IN THE BALKANS****Resume**

The subject of the paper is liberal nationalism as the only acceptable form of nationalism for the Balkans, which has been imposed and allowed by the so-called great forces (the EU and the USA) after the end of the Cold War for this, from a political and ethnic aspect, unstable region. Liberal nationalism is an integral part of liberal peacebuilding, a dominant matrix on a global level, and it has been established as one of its strategies for building and maintaining positive peace, the conditions of normal functioning and the path of the Balkan countries towards the European Union. The paper first explains the concept of positive peace and provides an overview of the state in our region, and then it points to the central ideas of liberalism and nationalism as the foundations of liberal nationalism, whose features are stated thereafter. The focus of the paper is on the analysis of the shortcomings of liberal nationalism since political and ethnic crises in the Balkan countries in the last decade indicate that, in the imposed basis of peace in these societies, “something is not right”. As the most obvious drawback of the application of liberal nationalism in the Balkans, favoring political nation model has been identified, which is contrary to the history and specificities of Balkan peoples (it resulted in the projects such as the building of the so-called Bosnian and Montenegrin nation, which has deepened ethnic-identity conflicts as the basis of political crises endangering the functioning of these states).

In the concluding remarks, as a basic way to solve this drawback, or rather the illogicality, of liberal nationalism as a condition for positive peace in our region, focusing and returning to the cultural model of the nation is proposed because, firstly, this is the authentic feature of this type of nationalism, which is in accordance with its origin and

* E-mail address: danijela.lakic@ffuis.edu.ba

characteristics, and secondly, the cultural-ethnic determination of the nation is the prevailing and authentic model of the nation in the Balkans. This idea about emphasizing the primary status of a cultural version of a nation refers to the aspect of liberal nationalism on the necessity of including national belonging, as an integral part of cultural belonging, in primary goods that the state ensures for its citizens, which means that liberal state cannot be fully ethnically neutral either. Furthermore, the cultural nation model, as an autochthonous feature of Balkan peoples, needs to be included more intensively in all the segments of liberal peacebuilding, whereby its adverse effects would be mitigated in the Balkans at least in part.

Keywords: liberal nationalism, nation, positive peace, the Balkans

* Овај рад је примљен 31. маја 2024. године, а прихваћен на састанку редакције 8. јула 2024. године.